

Віталій Кривошеїн

МЕНТАЛЬНІ РИЗИКИ ВЛАДИ В РАКУРСІ ОПОЗИЦІЇ «МИ» – «ВОНИ»

У статті розкривається сутність і конкретні прояви ментальних ризиків влади крізь призму опозиції «Ми» – «Вони» на горизонтальному та вертикальному рівнях.

Ключові слова: ментальні ризики влади, опозиція «Ми» – «Вони», геополітичний ризик, репутаційний ризик, ризик модернізації, загроза тоталітаризму.

Vitaly Kryvoshein. Mental risks of power from the perspective of the opposition «we» – «they». *The article reveals the essence of mental risks of power and their specific manifestations in the light of the opposition «we» – «they» on horizontal and vertical levels.*

Key words: *mental risks of power, the opposition «we» – «they», geopolitical risk, reputational risk, risk of modernization, the threat of totalitarianism.*

У динаміці ризиків у просторі влади особливу роль відіграють ментальні структури суб'єктів політики. У свою чергу, в різноманітних ризикогенних ситуаціях ментальні ризики стають центрами перетину соціально-психологічних, соціокультурних, комунікативних чинників, які супроводжують владні відносини між індивідами.

Сучасні ментальні ризики пов'язані з глибинним рівнем індивідуальної та колективної свідомості й охоплюють напружені стани життєвого світу, викликані переоцінкою існуючої системи цінностей. Імпульсами ментальних ризиків стають соціальні настрої, викликані погіршенням довкілля, негативними наслідками модернізації. Не досягаючи передбачуваного результату в своїх діях, соціальні суб'єкти наштовхуються на ментальний «вакуум», який породжений тим, що чинні стандарти поведінки, усталені традиції втрачають свою конструктивність і породжують хаос думок і дій. У цілому ментальні ризики дотичні до духовної кризи, руйнування стійких соціальних стереотипів. Висловлюючи стихійні форми недовіри до нестійких політичних, морально-правових структур порядку в сучасному суспільстві, носії ментальних ризиків інстинктивно або свідомо тяжіють до політичних центрів стабільності, який декларує або реально гарантує новий цивілізаційний порядок. Тому в політичній науці назріла потреба з'ясувати в теоретичному плані сутність ментальних ризиків влади. Найбільш продуктивним фокусом розв'язання цієї проблеми є розгляд її крізь опозицію «ми» – «вони».

Окремі питання ментальних основ ризику влади розглядали зарубіжні вчені У. Бек, П. Бернстайн, А. Віддавські, Е. Гідденс, М. Дуглас, К. Ерроу, Д. Канеман, Н. Луман, А. Тверські, а також А. Соколов, В. Устьянцев, І. Яковенко, О. Яницький та ін. В Україні деякі аспекти цієї проблеми досліджували О. Віннічук, Ю. Волобуєва, В. Горбатенко, О. Зубчик, В. Ковалевський, С. Кононенко, Л. Нагорна, Т. Пояркова, Т. Федорів, О. Яремчук та ін. Проте проблема ментальних ризиків влади, особливо в умовах перехідних суспільств, ще далека від розв'язання.

Метою цієї статті є розкриття сутності ментальних ризиків влади крізь опозицію «ми» – «вони». Ця мета передбачає вирішення таких завдань: визначити поняття і природу ментальних ризиків влади; охарактеризувати дворівневу структуру ментальних ризиків влади; зафіксувати та описати прояви ментальних ризиків влади в сучасній Україні.

Джерелом ментальних ризиків влади виступають ментальні структури, що сформовані у політико-культурному полі суспільства, соціальної групи, особистості. Вони фіксують не лише усвідомлювані людьми типи власного політичного мислення й відчуття, але й процеси, що протікають несвідомо або нечітко сформульовані; є основою способів орієнтації в соціальному (в т.ч. і політичному) та природному світах. Тобто одним з сутнісних проявів ментальних структур у політико-культурному полі є сфера, що належить до того, як у свідомості людей відбиваються сформовані соціальні (в т.ч. і політичні) відносини, яким чином формуються схеми сприйняття, оцінки свого становища в соціумі.

Будь-які ментальні структури містять стійке ціннісно-змістовне ядро й мінливу периферію. Ціннісно-змістове ядро ментальних структур становлять певний комплекс ієрархічно підпорядкованих духовних цінностей, які визначають своєрідність світовідчуття, світосприймання й світогляду, а також самотність способу життя, життєвих практик і повсякденних ідеологій відповідного реципієнта (суспільства, групи, особистості). Периферію ментальних структур утворюють тимчасові, новоутворені або привнесені із чужих культур цінності, зсуви в їх традиційно устояному порядку, а також тимчасові, новоутворені або привнесені із чужих культур «змісти», «образи», «зразки». Обмін елементами між ядром і периферією, що викликає емоційні й революційні процеси усередині ментальності, відбувається під дією реально історичних, ідеологічних, культурних і інших факторів, серед яких довгострокові мають першорядне значення. Потрапити з периферії у щільні пласти ядра ментальних структур мають можливість лише ті цінності та змісти, які слабо або зовсім не суперечать наявним у ядрі елементам.

Ментальні структури продукують певні первинні «змісти» і «образи» (архетипи) – базисні елементи культури, що формують

константні моделі духовного життя, а також переживання цих змістів, їх актуалізацію й мобілізацію. Це найглибший пласт ментальних структур. Основні особливості таких первинних «змістів» і «образів» (архетипів) у контексті владної комунікації полягають у тому, що вони виступають, по-перше, умовами і контекстами інформаційних інтеракцій, по-друге, моделями інтеракційних процесів, що дають змогу впорядковувати існуючу суспільно-політичну комунікацію, по-третє, вони самі є і специфічними формами інформаційної взаємодії, які за певних обставин і процедур набувають характеристик достатньо масових символізованих ментальних структур [6, с. 75–76].

У поверхневих пластах ментальних структур, що сформувалися в політико-культурному полі суспільства, соціальної групи, особистості, функціонують політичні стереотипи, символи, міфи.

Політичні стереотипи – це схематичні, стандартизовані, стійкі образи чи уявлення про політичні стосунки і способи розв'язання політичних проблем, які утворилися на основі минулого досвіду і сприймаються реципієнтами некритично. Вини виникають з надр консервативної масової політичної свідомості, яка не встигає адекватно оцінювати актуальну політичну ситуацію. Стереотипи за своєю природою амбівалентні – вони можуть містити як позитивне, так і негативне навантаження; в них можуть переплітатися як істинні, так і хибні, спрощені або викривлені образи політичного минулого.

Політичні символи в суспільно-політичному житті є певними образами найвищих політичних ідеалів, важливими засобами їх пропаганди й реалізації, свідчать про ставлення до певної політичної позиції. Саме завдяки цьому надзвичайно велике смислове навантаження несуть герби, емблеми політичних партій, колір національних прапорів, ордени й гімни (детальне про політичні стереотипи і символи див.: [10, с. 67–103]).

Політичні міфи, що осіли в суспільній свідомості, слід трактувати як набір потенційно важливих уявлень, що спираються, головним чином, на емоційний ґрунт. Це своєрідний колективний сон, темний бік суспільної свідомості. У виняткових ситуаціях міф організує свідомість навколо однієї події, одного героя, однієї ідеї, цінності. Як справедливо зазначає Оксана Яремчук, поле

ментальності є своєрідним простором для розгортання міфотворчості особистості, оскільки саме ментальність являє собою процес і результат креації індивідуального образу світу; спосіб осягнення традиційної картини світу і своєрідну методологію пізнавальних стратегій особистості; семантичну матрицю свідомості, на яку накладається «жива функціонуюча дійсність»; дискурс, що відбиває процес роздумування, а також правила «обговорювання світу»; синкретичний гнозис навколишньої дійсності, що є логіко-інтуїтивним і раціонально-емоційним водночас й відбиває свідомий та несвідомий рівні пізнавальної діяльності особистості. У цьому просторі міф виконує конституюючу функцію щодо картини світу певної спільноти та образу світу окремої особистості; він охоплює свідомі й несвідомі вмісти ментальності як репрезентації картини світу (див.: [16; 17]).

На нашу думку, вихідними соціально-психологічними феноменами акторів ментальних ризиків, які залучені в політичне життя і особливим чином виражають своє ставлення до влади, виступають стани «Ми» – «Вони». Як правило, феномени «Ми» виникають під впливом зовнішнього ворожого оточення. Відрізняючись досить простими, подібними мотивами масової поведінки, установками, настроями щодо влади, «Ми» виштовхує негативні почуття назовні, адресуючи їх містифікованим «Вони». Якщо «Ми» асоціюється з реальним простором у межах конкретної спільноти, то «Вони» можуть бути скрізь – у найближчому і далекому оточенні, в сьогоденні і минулому.

Опозиція «Ми» – «Вони» має горизонтальний і вертикальний виміри.

У першому (горизонтальному) вимірі йдеться про геополітичні ризики, коли опозиція «Ми» – «Вони» трансформується в опозицію «Друг» – «Ворог», теоретичне обґрунтування якої здійснено в концепції Карла Шмітта. У ній поняття «ворог» є ключовим, оскільки саме воно найбільшою мірою пронизане перш за все політичним, публічним началом. Політичний ворог – це сукупність людей, яка веде боротьбу і яка протистоїть такій самій сукупності [14, с. 41]. Саме здатність народу (держави) самостійно визначати друга чи ворога К. Шмітт розглядав як сутність його

політичної екзистенції. Якщо у народі «більше немає здатності або волі до цього розрізнення, він припиняє політично існувати. Якщо він дозволяє, щоб чужий приписував йому, хто є його ворог і проти кого йому можна боротися, а проти кого – ні, він більше вже не є політично вільним народом, він підкорений іншій політичній системі або ж включений до неї» [14, с. 52].

Опозиція «Друг» – «Ворог» лежить в основі геополітичного ризику, поняття про який активно розробляється останнім часом. Так, В. Глушенко стверджує: «Геополітичними ризиками назвемо ризик погіршення геополітичного становища держави й нації, зниження життєвої енергії етносу через кожную з можливих причин» [3, с. 212]. І. Ежієв дає таке визначення: «Геополітичний ризик являє собою ймовірність зміни геополітичної ситуації на регіональному та глобальному рівнях, що виражається в несприятливих умовах або додаткових можливостях» [15, с. 142]. Учений наголошує, що об'єктами геополітичного ризику можуть бути революційні події в тій чи іншій країні, завоювання держави, розпад держави під впливом внутрішніх сил, зниження суверенітету – здатності держави відстоювати власні інтереси на міжнародній арені. Метою такої геополітичної боротьби є мінімізація ризику та витиснення стратегічного супротивника з певного простору.

На нашу думку, геополітичний ризик має об'єктивно-суб'єктивну природу, оскільки зумовлюється невизначеністю міжнародно-політичного середовища та характеризується особливим типом взаємозв'язку об'єктивної ситуації світового політичного процесу й діяльності суб'єкта в ній. Геополітичний ризик можна вважати об'єктивною реальністю. І хоча категорія «геополітичний ризик» є абстрактною, ситуації, що описуються цим терміном, знаходять відбиття в реальності, виражаючись конкретними, проте специфічними обставинами міжнародного життя. Інакше кажучи, геополітичний ризик являє собою теоретичне узагальнення особливих ситуацій світового політичного процесу. Суб'єктивність геополітичного ризику зумовлюється тим, що він сприймається людською свідомістю в момент прийняття рішень щодо уникнення або зниження потенційних загроз міжнародній безпеці [8, с. 105].

На глобальному рівні геополітичний ризик складається з таких структурних елементів ризику: зовнішнього завоювання держави; розпаду держави під впливом внутрішніх сил; зниження суверенітету – здатності держави відстоювати свої інтереси на міжнародній арені; а також централізації однієї ідеології в межах світового масштабу; урбанізації як загальносвітової тенденції; світової регіоналізації та глобалізації ролі «національної держави» у світі [2, с. 75].

Традиційно на початку кожного року провідні рейтингові агенції намагаються спрогнозувати геополітичну обстановку та визначити геополітичні ризики на найближчу перспективу. Зокрема, головними ризиками 2017 року було названо такі:

- вибори в країнах Євросоюзу (зокрема, парламентські вибори в Нідерландах (березень) і Німеччині (серпень – вересень), президентські вибори у Франції (квітень – травень), де була велика ймовірність перемоги правих сил);

- невизначеність зовнішньої політики президента США Дональда Трампа (загрози полягають у реалізації його передвиборчих ініціатив щодо тарифів на імпорт з Китаю, припинення Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (НАФТА), а також масові депортації, зниження податків тощо);

- зовнішня політика президента РФ Володимира Путіна (спрямована на ескалацію конфлікту в Україні та Сирії);

- початок процедури виходу Великобританії з Євросоюзу (що може відкрити відцентрові тенденції в ЄС);

- «глобальна кібервійна»;

- можлива зміна влади в Китаї (за підсумками XIX з'їзду КПК, який пройде у листопаді) (див., наприклад: [1; 18]).

Протягом першої половини 2017 року більшість ризиків не виправдалися. Так, переконлива перемога Еммануеля Макрона на президентських виборах і його партії «Республіка на марші» на виборах до Національних зборів у Франції не дозволила Національному фронту Марін Ле Пен реалізувати свою стратегію виходу з ЄС, те саме можна сказати і про вибори до нижньої палати парламенту Нідерландів – проєвропейська правоцентристська «Народна партія за свободу і демократію» Марка Рютте

обійшла популістську «Партію свободи» Герта Вільдєрса, отримавши на третину більше місць, ніж партія євроскептиків. Очевидно, що така тенденція буде підтверджена і на парламентських виборах у Німеччині – незважаючи на те, що анти-іммігрантська партія «Альтернатива для Німеччини» Бйорна Хьоке набирає популярності, перемогу здобудуть проєвропейські політичні сили – або коаліція ХДС/ХСС Ангєли Меркєль, або коаліція СДПН/Союз 90/Зелєні Мартіна Шульца.

За перше півріччя побоювання зближення Дональда Трампа з Росією не виправдалися, проте загострився багаторічний конфлікт американської адміністрації з північнокорейським лідєром Кім Чєн Іном після активізації робіт з розробки ядерної зброї, балістичних ракет тощо в КНДР. Участь у розв'язанні цієї кризової ситуації КНР і РФ очевидно є вирішальним фактором в ескалації / деєскалації конфлікту США – КНДР.

У першій половині 2017 р. так і не вдалося зрушити з «мертвої точки» ситуацію в Україні та Сирії, проте «точка бїфуркації» щодо «заморожування» цих конфліктів ще не пройдєна. Є сподівання, що восени будуть реалізовані нові ініціативи (наприклад, «формула Макрона» – план деокупації Донбасу, запропонований новим французьким президентом). У цілому ситуація в Україні та Сирії як буферних зонах телурократично-таласократичної мапи свїту завжди матимуть геополітичні наслідки і до них має бути прикута увага свїтових експертів.

Також варто зазначити, що ЄС вдалося нївелювати негативні наслідки «брекзїту» (скасування референдуму в Шотландії в обмін на «м'який» варіант «розлучєння»), проте загроза відцентрових тенденцій в ЄС все ще зберїгається.

Атаки вірусу *Petya* підтверджують небезпеки глобальної кібервійни і неготовність, а інколи і безпорадність державної влади у боротьбі із загрозами такого рівня. Виникає побоювання щодо нездатності провідних міжнародних акторів мінімізувати наслідки кібератак як спеціальних операцій в умовах глобальної кібервійни.

Залишається невизначєною можлива зміна влади в Китаї – за написаним правилом, яке діє вже більше 10 років і яке полягає в тому, що призначатися на високі посади або їх зберїгати можуть

лише члени партії, не старші 67 років. Очікується, що, керуючись цим правилом, на XIX з'їзді КПК, який пройде у листопаді 2017 р., нинішній голова КНР Сі Цзиньпін може відмовитися від цієї традиції. Спроба відмови від вікових обмежень дасть сигнал, що чинний голова КНР не має наміру подавати у відставку по закінченні свого другого терміну, що сплине в 2022 р., коли Сі Цзиньпіню виповниться 69 років. Це є дуже ймовірним, оскільки нинішній голова КНР вважається найсильнішим лідером з часів Мао Цзедуна.

У другому (вертикальному) вимірі йдеться про ризики влади. У цьому аспекті вихідні соціально-психологічні феномени «Ми» – «Вони» стають надійним політичним ресурсом у періоди випробувань на міцність державного ладу. Вбираючи доступні й однотипні стандарти політичних дій, закладені системою, політична психологія людей, заснована на ментальності «Ми», стає надійним елементом стабілізації політичного порядку, що підтримується містичною вірою в його справедливість і непорушність.

Особливу роль опозиція «Ми» – «Вони» відіграє в пострадянському просторі. Для старшого покоління населення, менталітет яких сформувався в роки «розвинутого соціалізму», звичні символи «Ми» і «Вони» екстраполюються на психологічний простір влади сучасного пострадянського суспільства. Стереотип «Вони» переміщається на правлячу політичну еліту. Персоніфікацією «Вони» стають політичні лідери, з іменами яких свідомість старших поколінь асоціює прорахунки і невдачі в економічному розвитку пострадянського суспільства, зниження життєвого рівня, перевищення смертності над народжуваністю та інші негаразди. Насправді сприйняття ризиків у просторі влади з позицій біполярної опозиції «Ми» – «Вони» не охоплює всього різноманіття духовних феноменів простору влади, а становить лише один із «сюжетів» ментальних ризиків у взаємодії різних суб'єктів влади [12, с. 109–110].

По суті, ризики влади пов'язані з асиметрією між суспільними потребами, що швидко зростають, і можливостями практики ухвалення і трансляції рішень. На думку авторитетного українського політолога Володимира Горбатенка, аналіз ризиків влади має зосереджуватися на таких соціальних ситуаціях, як:

зловживання владою (монополізація, насильство, корупція, тероризм); недостатність влади, коли влада не реалізує належним чином своїх можливостей (неприйняття рішень, відкладання ухвалення рішень, непослідовність діяльності); дефіцит влади (втрата функціональності, неефективність, розпад влади) та інфляція влади [4, с. 60].

Поряд з цим до ризиків влади відносять і втрату репутації – це наявний або потенційний ризик, який виникає через несприятливе сприйняття іміжду державної установи громадськістю. Цей тип ризику може вплинути на рівень довіри населення до влади. Основними причинами ризику репутації є недотримання органом влади законодавства, недоліки в організації системи внутрішнього контролю, недоліки кадрової політики, виникнення конфлікту інтересів із зацікавленими особами, недотримання суб'єктами влади принципів політичної етики.

Репутаційний ризик – це особливий вид ризику, який може впливати на інші види ризиків, але не трансформується в них. Репутаційні ризики протікають у гострій та хронічній формах (за Е. Гріффіном): перші ототожнюються з кризами, другі – із загрозами [5, с. 38]. Між першими і другими існують певні відмінності. Кризова комунікація спрямована на те, щоб запобігти негативним наслідкам кризи або зменшити їх і тим самим захистити зацікавлені сторони, надати їм конкретну інформацію щодо їхньої безпеки, а також повідомити, що робиться для зменшення наслідків кризи, хто відповідає за це, попросити підтримку і допомогу, пояснити дії винних, вибачитися тощо. Ризикова ж комунікація, навпаки, найчастіше пов'язана з визначенням ризиків і спрямована на те, щоб переконати громадськість утриматися від ризикованої поведінки, тобто це спосіб підтримки довгострокового зв'язку із зацікавленими сторонами (стейкхолдерами), спрямованого на зміни у їхній поведінці [13, с. 138–139].

У сучасній Україні ризики влади обтяжуються і ризиками модернізації, а також соціально-політичною нестабільністю та загрозою відтворення і модифікації тоталітаризму, які мають, у тому числі, і ментальну природу.

Так, до основних ризиків модернізації можна віднести: протистояння елементів традиції і сучасності; переважання культурно-історичних і соціально-політичних чинників над економічними; домінування персоніфікації у діяльності влади і політичних еліт; деструктивні дії, пов'язані з конкуренцією політичних партій, утвердження мультипартійної системи; надмірна централізація або неконтрольований характер відцентрових тенденцій. На думку В. Горбатенка, конфліктно-кризовий потенціал модернізації зумовлений такими подієвими рядами: «провали модернізації» (архаїзація, анархізація, криміналізація суспільства); «пастилки модернізації» (популізм, технократизм, націоналізм та ін.); «часткова модернізація» (паралельне співіснування традиційності й раціональності як протилежних способів одночасної поведінки людини й орієнтації суспільства); «форсована модернізація» (безпідставне, штучне прискорення реформаторських процесів без урахування готовності до цього суспільства та наявності вольових можливостей політико-владного забезпечення руху вперед) [4, с. 64–65].

Суспільство, що модернізується, гетерогенне – в ньому репрезентовані як високомодернізовані групи і шари суспільства, так і верстви, пронизані традиційними моментами і засадами. Це поєднання є природним і єдино можливим на етапі модернізації. Проте така диспозиція породжує додаткові джерела ризиків. Наприклад, загальне виборче право передбачає, що велику частину населення країни становлять відповідальні громадяни, які досягли деякого рівня політичної, культурної і громадянської зрілості. Вони здатні до аналізу політичних і соціальних процесів, усвідомлюють свої інтереси, уявляють собі віяло наслідків тієї чи іншої політики і тому подібне. Якщо ж значна частина суспільства не готова бути відповідальними і компетентними виборцями, парламентська демократія вироджується в порожню форму.

В умовах трансформації українського суспільства має місце явище демодернізації. По-перше, демодернізація може бути результатом як свідомо руйнуючих дій, так і саморозпаду системи. На початковому етапі демодернізації суспільства виживають архаїчні соціальні структури, а наука й високі технології деградуєть. Кланово-корпоративні структури, до яких належать насампе-

ред ті, хто володіє сировинними джерелами або мав до них доступ, не тільки збереглися, але значно розширилися. По-друге, модернізація в Україні має ризик-асиметричний характер: як тільки українське суспільство вступило на шлях модернізації за західним зразком, його відкат назад (демодернізація) і навіть просто затримка, стояння на цьому шляху викликали стрімку інтенсифікацію виробництва ризиків. Тобто демодернізація надзвичайно ризикогенна [9, с. 189]. Така ситуація притаманна всьому періоду існування незалежної України (починаючи з 1991 р.), проте вона особливо загострилася останнім часом, коли реформування українського суспільства нарешті перейшло від слів до справи. На цьому шляху ймовірність реалізації ризику демодернізації надзвичайно висока, а напередодні можливих позачергових виборів (восени 2017 р. чи навесні 2018 р.) ця ймовірність суттєво зростає.

Ментальну основу цих ризиків становлять різноманітні побоювання, навіть фобії щодо змін. Пригадаємо відомий китайський вислів-побажання «Щоб тобі жити у добу перемін!», який чудово інкорпорований у ментальні структури суб'єктів політики в сучасній Україні.

Не менш катастрофічну загрозу взаєминам влади і пересічних громадян таїть соціально-політична нестабільність, яка, в ментальному плані, пов'язана з кризою ідентичності. Як відзначає Лариса Нагорна, криза ідентичності – «це, насамперед, розмиті ціннісні й зовнішньополітичні орієнтації, невизначені перспективи, постійний пошук варіантів, безкінечне «перетягування каната» у владних верхах, аномія з паралельним наростанням агресивності на масовому рівні. Це нестримна політизація регіональних, етнічних, міжконфесійних відносин на тлі байдужості суспільства до проблем цивілізованого співжиття і здорового довілля. Це гостро різні версії «віртуального минулого» і, як наслідок, девальвація понять «патріотизм», «національна гордість». Це дезорієнтована молодь, яка не бачить гідних прикладів для наслідування і шукає розради в сумнівних заняттях і схильності до «ерзац-культури». Це загальне падіння моралі, коли не соромно красти й зраджувати» [11, с. 48–49].

Подальше поглиблення кризи ідентичності, переведення їх в ментальну площину може актуалізувати потребу повернення до тоталітаризму, яка в сучасних умовах репрезентується прагненням обмеження темпів переходу до капіталізму і збереження соціальних гарантій. Загроза тоталітаризму може стимулювати такі небезпечні тенденції розвитку України, як поглиблення соціального розшарування й нерівності й, відповідно, посилення вірогідності соціально-класових конфліктів; сповзання у прірву цивілізаційного розколу, що посилює вірогідність міжконфесійних, міжетнічних і міжкультурних конфліктів; втрата освітнього і науково-технічного потенціалу, репутації й авторитету на міжнародній арені [4, с. 61].

Варто пам'ятати, що тоталітаризм став відповіддю на зростаючу комплексність суспільного життя і тієї зростаючої кількості ризиків, до якої вона призводить. Як справедливо зазначає Сергій Кононенко, «політична діяльність – оскільки вона стосується всього суспільства і спрямовується до втілення базових політичних цінностей безпеки, добробуту, справедливості в інтересах всіх, а не окремих суспільних груп, – постійно породжує ілюзію можливості тотального політичного контролю, ілюзію можливості усунення будь-яких соціальних ризиків» [7, с. 50–51]. Тобто прагнення до повернення тоталітаризму на ментальному рівні є не що інше, як втеча від зростаючої комплексності і, відповідно, зростаючої ризикованості суспільного життя.

Таким чином, ментальні ризики влади доцільно розглядати у ракурсі опозиції «Ми» – «Вони», симптоматики духовної кризи, руйнування стійких соціальних стереотипів. Ментальні ризики влади мають архетипову природу і виявляються на горизонтальному і вертикальному рівнях. Горизонтальний вимір стосується, перш за все, геополітичних ризиків, які фіксують зміни геополітичної обстановки й у взаєминах держав між собою. Вертикальний вимір стосується відносин влади (еліти) і населення (мас). Особлива роль тут належить репутаційним ризикам, які проявляються, наприклад, у негативному сприйнятті владного органу громадськістю, зниженні довіри до влади в цілому або окремих її інститутів чи персонажів. У сучасній Україні ментальні

ризиках влади на вертикальному рівні проявляються у ризиках модернізації, соціально-політичної нестабільності та загрозах відтворення і модифікації тоталітаризму.

1. Аналітики назвали головні ризики 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/390345/analyticky-nazvaly-golovni-ryzyky-2017-roku>.

2. Волобуєва Ю. Ю. Ризики у сучасних політичних процесах / Ю. Ю. Волобуєва // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2013. – Вип. 6 (4). – С. 74–78.

3. Глущенко В.В. Геополитический риск как экономическая категория в условиях глобализации / В. В. Глущенко // Вестник университета (Государственный университет управления). – М.: ГУУ, 2007. – № 2 (20). – С. 211–217.

4. Горбатенко В. П. Політичні ризики: від теорії до практики / В. П. Горбатенко // Суспільно-політичні процеси. – 2016. – Вип. 2. – С. 55–69.

5. Гриффин Э. Управление репутационными рисками: стратегический подход / Э. Гриффин; [пер. с англ.]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. – 232 с.

6. Ковалевський В.О. Політичні ризики функціонування архетипів інформаційних інтеракцій / В. О. Ковалевський // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2008. – Вип. 42. – С. 67–78.

7. Кононенко С. В. Політичний ризик і тоталітарний комфорт / С. В. Кононенко // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2008. – Вип. 42. – С. 48–57.

8. Кривошеїн В. В. Концепт «геополітичний ризик» у структурі оцінки інвестиційного клімату країни / В. В. Кривошеїн // Політикус. – 2015. – Вип. 1. – С. 104–110.

9. Кривошеїн В. В. Ризики модернізації в контексті трансформації українського суспільства / В. В. Кривошеїн // Вісник Національного ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер. Філософія; філософія права; політологія; соціологія. – Х.: Право, 2013. – № 3 (17). – С. 186–189.

10. Кривошеїн В. В. Системологія політичного світосприйняття: структурно-компонентний аспект / В. В. Кривошеїн. – Д.: ДНУ, 2004. – 146 с.

11. Нагорна Л. «Війни ідентичностей»: сценарії і ризики / Л. Нагорна // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2 (23). – С. 47–54.

12. Устьянцев В. Б. Риски в пространстве власти: концепты и проекты / В. Б. Устьянцев // Вестник Волгоградского гос. ун-та. Сер. 7. Философия. – 2011. – № 2 (14). – С. 106–112.

13. Федорів Т. Репутаційні ризики та комунікаційний менеджмент в органах державної влади / Т. Федорів // Вісник Національної академії державного управління. – 2012. – Вип. 4. – С. 137–147.

14. Шмитт К. Понятие политического / К. Шмитт; пер. с нем. // Вопросы социологии. – 1992. – Т. 1, № 1. – С. 41–54.

15. Эжиев И. Б. Геополитический риск как политическая категория / И. Б. Эжиев // Власть. – 2009. – № 12. – С. 140–143.

16. Яремчук О. В. Парадигмальний контекст поняття «міфотворчість» в сучасній психології / О. В. Яремчук // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2009. – Т. XI, ч. 4. – С. 500–509.

17. Яремчук О. В. Психологія етнокультурної міфотворчості особистості: монографія / О. В. Яремчук. – Одеса: Фенікс, 2013. – 432 с.

18. Bloomberg назвал головні ризики 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/news/bloomberg-nazvav-golovni-riziki-2017-roku-386743.html>.